

Камен ДИМИТРОВ
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

**ПРИЛАГАТЕЛНИТЕ ИМЕНА
В СРЕДНОБЪЛГАРСКИЯ ПРЕВОД
НА СЛОВАТА ПРОТИВ АНОМЕИТЕ ОТ СВ. ЙОАН ЗЛАТОУСТ**

Kamen DIMITROV
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

**THE ADJECTIVES IN THE MIDDLE BULGARIAN
TRANSLATION OF THE HOMILIES AGAINST THE
ANOMOEANS BY ST. JOHN CHRYSOSTOM**

The survey hereby focuses on the peculiarities of the adjectives in a hitherto linguistically unexplored text, namely the Middle Bulgarian translation of *Contra Anomoeos* („On the Incomprehensible Nature of God“) by John Chrysostom. It consists of six sermons, comprising the first part of the book *Margarit (The Pearl)*, a crucial component of the Slavic handwritten tradition. The survey is based on the earliest Bulgarian transcript – manuscript F.I.197, kept in The National Library of Russia, Saint Petersburg – written in the middle of the fourteenth century. The manuscript is considered to have been composed during the lifetime of his translator – the scholar Dionisiy Divniy. The article highlights a high degree of similarity between the linguistic devices used by Dionisiy Divniy, by the other representatives of the Turnovo Literary School from the fourteenth century and by some of the most authoritative translation schools on the Balkans in the late Middle Ages.

Keywords: adjectives, Middle Bulgarian language, Dionisiy Divniy, John Chrysostom, Tarnovo Literary School

Главната задача на настоящото изследване е да се установят основните граматически и словообразователни характеристики на прилагателните имена в среднобългарския превод на словата против аномеите от

Йоан Златоуст в превод на Дионисий Дивни (=ЙоЗлПА)*. Основна цел на проучването е да се очертае спецификата в идиолекта на книжовника преводач по отношение на изследвания клас думи както в сравнение с класическите старобългарски паметници, така и на фона на синхронната книжовна продукция от XIV в. и по този начин да се открие ролята му в развитието на книжовноезиковите процеси в периода X – XIV в.

I. Най-съществената промяна при прилагателните имена в историята на българския език е изместването на сложните форми от простите. Преди да загубят функцията си, сложните форми претърпяват някои изменения в резултат на влияние от страна на местоименното склонение (Мирчев 1963: 158 – 159, Харалампиев 2001: 104). В ЙоЗлПА най-силно е това влияние при формите за дателен падеж ед.ч. на прилагателните имена от мъжки и среден род:

... вразникшоу сѧ частномоу и выкшоу съврѣшенѣшоу (3б); чюдим сѧ пакы морскоу величествоу и бесчислънѣи глѣбинѣ (4а); аще же онъ не вѣрва въ мрѣтѣвномоу рожѣнїюу мѣтъ бѣ, ты неизрѣное и горнее испытѡуѣ, како зѣвѣгнеши мѣкы рѣци ми (9б); и варварѡ и персомѣ и вѣскѡмоу члѣскомоу рѡдоу (14а); црю же вѣкѡ неплѣнѡмъ невидимомъ. единомъ прѣмѣдромъ боу чьсть и слава въ вѣкы амї (17б); сего ради во ѡ многа прѣвизѣцѣства, не бѣже явленїе тѣчїѧ, нѣ и агглаское показахомѣ несѣтрѣпимо сѣще праведномоу тогда оноу (24а); зри колика чьсть къ члѣскомоу бѣ естѣствѣ (26б); ... ниже смѣжтѣ възрѣвше видѣти къ чистомъ и цѣломъ сѣщѣствѣ (27б); и иже въ твоѣ дѣшѣ вѣходѣ загради лѣкавомъ вѣсѣ (30б); къ коу бесѣдѣетѣ про явлено пакѡ къ единородномъ своему (45а); зриши ли како съгласенѣ ѣ новын вѣтѣхомъ, како шѡи властѣ показоужтѣ хѣвѣ (46б).

* Много редки са случаите, когато е известно *името* на преводача, конкретният *текст*, преведен от него, *мястото*, където е преведен, и *времето*, когато е преведен. За среднобългарския превод на книга *Маргарит* има конкретни исторически и текстологически сведения, че е дело на книжовника Дионисий Дивни, че е извършен около средата на XIV век в скриптория при манастира Кефаларево, основан от Теодосий Търновски, но царски по същество (основан е с участието и със средствата на българския цар Йоан-Александър). Проучването на старобългарския текст се извършва по най-ранния български препис на книга *Маргарит* – ръкопис F.I.197 от РНБ (Санкт Петербург) от средата на XIV в., за който се счита, че е възникнал приживе на преводача му – книжовника Дионисий Дивни (вж. напр. Ангелов 1980, Сергеев 2003, Турилов 2005, Турилов 2007, Спасова 2009). Текстът не е издаван нито фототипно, нито наборно, научното разчитане е мое. Гръцките съответствия се ексцерпират от критическите издания на текста на оригинала (Malingrey, Daniélou, Flacelière 1970, Malingrey 1994, p. 284–315).

От примерите е видно, че в текста се налага като нормативно единствено новото окончание *-ому* вместо по-старото *-оу* < *-оуоу* < *-оуемоу*. Тези форми са характерни и за други представители на Търновската книжовна школа, които възприемат местоименното окончание поради честата му употреба още в старобългарските писмени паметници и широкото му разпространение през XIV в. (Харалампиев 1984: 226).

Както при Патриарх Евтимий и неговите последователи, така и при Дионисий Дивни старите окончания на сложните прилагателни и причастия в родителен падеж ед.ч. се пазят непроменени, напр.:

да ѿстѣплѣ ѿ невѣрныѣ мысли, и ѿстѣпѣ ѿ поноснаго нарицаніа (76); вжѣвнаго ѿвѣщаніа сила, нѣ единѣм же прѣсѣцаема възвраненіемъ (96); ... и на вѣкѣм прѣкѣнѣемѣ смъртнаго мѣтѣлѣтва (14а); и потрѣба дѣховнаго намѣ пламене... (16а); сего ради і еѿлістѣ вѣды како нѣ члѣскаго естѣства еже таковаа вѣдѣти (28а); тако ниже еже *единъ бѣ* излагаетѣ сѣна ѿ истиннаго и приснаго вжѣтва (34а).

Причината да не се среща окончание *-ого* и да се предпочита *-аго* е слабото разпространение на местоименното окончание при прилагателни имена в писмените паметници от среднобългарския период (Харалампиев 1990: 65).

В *ЙозлПА* окончанието за творителен падеж ед.ч. при прилагателните от мъжки и среден род *-ѣмъ* < *-ѣемъ* последователно се замества с прономиналния завършек *-омъ*, напр.:

не ѿ земли же се показоует сѣ тѣчїѣ. нѣ и ѿ самоу естѣствѣ чловѣчьскѣ (116); въ ветхѣмъ вѣсемъ. често ѿцѣ гѣ глѣт сѣ (346); егда збо бѣжиеѣ влѣтїѣ многѣ покажемъ въ ветхѣ провѣзглашаемѣ единороднаго славѣ, вѣсѣ сїа възможемъ бѣговорнаа зета посрамити (446); како збо не безмѣстнѣ е ѿ тѣлесномѣ глади вѣсѣ творити и сѣдѣловати (47а).

Тази особеност се среща и в други писмени паметници от XIV в. (Мирчев 1963: 159, Харалампиев 1984: 226).

Липсват примери за замяна на окончанието за дателен падеж ед.ч. ж.р. *-ѣи* с *-ои*, срещано през среднобългарския период (Харалампиев 2001: 104). Заместване на окончание *-ѣи* с *-ѣхъ* в родителен падеж мн.ч. също не се наблюдава.

В дателен падеж мн.ч. окончанието *-ѣимъ* се измества от *-ѣмъ* само при прилагателното име *много*:

и иноє еже мнѡсѣмѣ (τοῖς πολλοῖς) не сѣще, томоу сѣще быти вѣмѣниши· (286); и се множицеж и мнѡсѣмѣ (ἐπὶ πολλῶν) зде сѣмѣчи сѣ· (316); на вѣмѣ мнѡсѣмѣ се стражѣши (πολλῶν τοῦτο πασχόντων)... (316).

II. Дионисий Дивни употребява простите и сложните прилагателни имена по правила, известни още от старобългарските писмени паметници:

– дългите форми се използват тогава, когато прилагателните имена имат детерминираща функция в изречението или пък са субстантивирани:

и мнѡжѣство лѣтноє не наведе ємоу старостѣ (11a); сѣ же глѣаше· не како да дѡ и мѣсто ѡ бѣѣ възнепѣоуєши, нѣ да како ѡ мнѡга прѣвѣзѣства непостижимѡє навѣкнеши (176).

– кратките форми се употребяват, когато адективните форми са именна част от съставно именно сказуемо, когато не е необходимо да бъде подчертан признакът или пък той не е нов в изказването:

... како холобовѣ градѣ вашѣ из начала є· (8a); вѣголѣпенѣ вѣ юноша (196); рѣхомѣ како не рѣ сѣѣ сыи непристѣпенѣ, нѣ сѣѣ живѣ непристѣпенѣ· аще же домѣ непристѣпенѣ, мнѡжає паче нѣже вѣ немѣ живѣи бѣ (25a).

Такова е състоянието и при останалите представители на Търновската книжовна школа (Харалампиев 1990: 63, Харалампиев 1995: 69).

III. Преди да отпаднат напълно, синтетичните форми за сравнителна степен претърпяват развой, характерен и за други славянски езици – в именителен падеж ед.ч. при сложните прилагателни имена от мъжки и среден род започва да се настанява суфиксът -ѣши- под влияние на формите за косвените падежи (Мирчев 1963: 161). Тези характерни среднобългарски образувания са преобладаващи в *ЙоЗлПА*:

и не битѣ просто, нѣ и за челюстѣ· и ничтоже є оударенѣ сего безчѣстнѣшиє (7a); онѣ вѡ рѣ, мѣ воуи хѣ ради· вѣсѣккож прѣмѣдрости воуиство се мѣдростнѣшиє є· (8б); и нѣже ѡ лѣта вѣ немоушнѣшиє· (11a); аще лоучѣши гавлѣет сѣ и вѣголѣпнѣши члѣкѣ много· разнѣство се, не прѣмѣненѣє естѣства· нѣ прѣмѣдрѣ хѣтрѣца сѣтворила є· (13a); немоушнѣшии же, и секе и болацаго мнѡжицѣ поврѣди, недрѣгоуѣши примѣшає сѣ· (15б); аще и вѣсѣ ратнѣши тѣвѣ вѣл ви сѣсѣдѣ; не ви ли потекаѣ вѣ еже вгасити вѣгнѣ· (30a); нѣже во снѣ ѡ вѣца последнѣши є· нѣже гѣ имѣ ѡ еже бѣ хѣдѣшиє· (34б); и то самое сѣще емѣ згасаетѣ оуєрѣдѣє· и оуѣрѣпаєтѣ и вѣспацаєт сѣ и

лѣннѣишии бивааетъ и ѡходитъ· и тако по малу вѣсе наше мнѡжѣство слабѣише бждетъ и разлѣнено (48а).

Тѣй като номинативните и акузативните форми на сложните прилагателни имена от мъжки и среден род обикновено са еднакви, суфиксът -ѣиш- закономерно се настанява и във формите за винителен падеж:

и толико ѡнъ ѡ сею колѣнѣ ѣ, самъ да глѣ пакы павелъ· рек во ѡ части разоумѣваемъ. и хотѣ показати ѡ колнцы части· и тако малѣише съдръжимъ нинѣ... (26); ниже приложеніе ржкы прѣмла·. ниже ѡсѡзаніе трѣпа· ѡстрѣише· (15а); ... въ страшнѣиши чѣ ѡнъ множицеж поискавъ видѣти не вѣзмогоухъ и велии постенахъ· (21б); ... въ страшнѣише ѡно врѣма дръгъ дръгъ всѣдзше· (29б);

Този модел не е валиден за прилагателните, които образуват форми за сравнителна степен от суплетивна основа. При тях или липсва суфикс във формите за именителен и винителен падеж ед.ч. мъжки и среден род, или там се настанява по-старата наставка -ј-ѡш-:

ѡцѣиши съворъ тамо и свѣтлѣише позорице, нж ѡлше зде трѣгѣніе, и много мжжѣства показаніе· (43а); аще оубо хоцѣ разоумъ прѣстати, не на доучше, нж на горше намъ прѣвспѣжтѣ вещи·(2а); и колико ѡстаетъ· и збо ѡцѣише ли, или линее съдръжѣ· тѣмѣже да навыкнѣши тако линее дрѣжиши. и не просто линее· нж ѡ сто или ѡ тѣмны что слыши прочаа· (2б); и что збо горше сею бждѣ неразоуміа· (36б).

Наставката -ј-ѡш- се среща и при формите вѣшьши и вѣше, които са компаративи на стари безсуфиксни прилагателни, които по-късно удължават формата си с наставки -ѡк- (-ѡк-) или -ок- (Харалампиев 1984: 227), напр:

величаніе во ѣ не еже глати тако роженѣи вѣсѣхъ постиженіа вѣшьши ѣ съдѣтель· (16б).

Описаното състояние е характерно и за други текстове, свързани с дейността на Търновската книжовна школа (Харалампиев 1990: 63 – 64, Славова 2013: 52 – 54).

В *ЙозлПА* аналитични степени за сравнение при прилагателните имена не се срещат, което вероятно отново е продиктувано от характерния за XIV в. стремеж да бъдат избегнати прояви на аналитичната тенденция (Харалампиев 1984: 227). Докато обаче в цялото творчество на Патриарх

Евтимий е засвидетелстван само един пример за аналитично степенувано наречие (подолѣ), и то в преводен текст (Харалампиев 1990: 63), при Дионисий Дивни частицата по има по-активна употреба при компаративни адвербиални форми:

паче же повыше (ἀνωτέρω) слово възведѣмъ. (4а); ѿкждоу вѣдомо се, ѿ иже повыше (ἀνωτέρω) сѣ. (13а).

Частицата наи се среща още в класическите старобългарски пометници, където се употребява при някои наречия, като усилва значението на сравнителната им степен и ѝ придава семантика на превъзходна (Харалампиев 2001: 107). В *ЙоЗЛПА* тази частица се среща само при наречието паче, предаващо гръцката адвербиална превъзходна степен μάλιστα:

ико воєводѣ тогда наипаче чюдим сѣ... (1а); не съпротивный заградити уста тѣчѣ. нж и вашъ любовъ наипаче впрѣмждрити. (24а); и да навъкнеши яко наипаче оны слышаны бывати можѣтъ мѣтвы ажѣ съ скръбѣа бываемыѣ, слыши что рѣ прѣрѣтъ. (40а); елмаже земедѣлецъ тогда наипаче чюдим сѣ... (49а).

Дионисий Дивни използва както относителната превъзходна степен (съчетание от родителен падеж мн.ч. на обобщителното местоимение въсь и форма за сравнителна степен на прилагателно име), така и абсолютната превъзходна степен с представка прѣ-:

... яко въськѣ волиши ѣ и врѣхъ бл҃гынимъ... (1б); аще съсѣднѣж хранинѣ видѣа би запаленѣ рѣци ми. аще и въськѣ ратнѣиши тевѣ был би съсѣдъ; не би ли потеклъ въ еже вгасити огнь. (30а); и тѣчѣ се оувѣщаеши себе яко въськѣ послѣднѣиши еси много имѣти имаши еже къ боу дрѣзновеніе. (40б); елма збо толико повѣды прѣкизащѣство, на дрѣвнѣишѣж книги слово възведѣмъ. и ѿ ветхый, на самое дрѣвнѣише въськѣ. (44б).

толико же ѿ добродѣтели ѿстожщен праведнаго, ти вѣщаважт сѣ същѣство вѣдѣти съ внасѣтвомъ въськѣмъ. прѣвъшнее и прѣвое. (20а); егда бо хоцѣ нѣкое прѣславно зрѣніе показати своимъ рабѣмъ вѣ. вънѣ градъвъ тѣ изводитъ въ чисто ѿ мльвъ мѣсто (20б); мы же ниже зде слово съставихомъ тогда. нж и на прѣмждрыѣ оны силы възведохомъ повѣсть. (25а); нж что прѣмждрое тѣ слово. (38а).

Открива се и един пример за изразяване на абсолютна превъзходна степен с помощта на наречието зѣло:

аще ли же видитъ притѣкажции· тѣшциихъ сѧ· ѿвѣсждѣ сътичѣциихъ сѧ· инниѣ тѣшаниѣ, и сѣло внильиниѣ и раслабленниѣ (τῷ σφόδρα νοθρῷ καὶ παρεμένῳ) οὐσερѣдѣ вина бываеѣтъ. (48а).

Примери за изразяване на абсолютна превъзходна степен с помощта на наречието *вильми* не се откриват.

IV. От употребените в *ЙоЗЛПА* неизменяеми прилагателни имена несклоняемите си форми пазят само *испльнь* и *оудовь*:

и вѣ высота тѣмъ рѣ и страшни вѣхъж· и плещи ѿ испльнь (πλήρεις) очесъ окръстѣ четыремъ· и подовѣ на главож ѿ съвыше· и крила ѿ комъжъ двѣ покрывающа тѣмеса ѿ· (20б); Ниже *единож* вѣлагати вѣ мысль послъшателемъ оучителѣство· нж на мнѡгы вѣсе раздѣлѣюща части, *лекко* и *оудовь* приатно (εὐληπτον) раздѣленіемъ симъ творити слова вѣмѧ· (32б).

От *оудовь* с помощта на суфикс *-ьн-ъ* е получено склоняемото прилагателно *оудовьнъ*:

впокоитъ волѣзизъщжж намъ зритемъж силъж· и кѣ приходящаго дне видѣнїюу, вдовнѣишж встроитъ· (33а).

В текста се срещат и примери, които биха могли да бъдат възприети и като форми на *испльньнъ*, получени от *испльнь* и наставка *-ьн-ъ*, но съпоставката с гръцкия текст показва, че това са предимно причастни форми на глагола *испльнити*, предаващи свои аналози, образувани от γέμω и ἐμπλήμι: *испльненъж* 39б γέμουσαν, *испльнено* 31а γέμων, 47б γέμοντα, *испльнены* 12а ἐμπλησμένος, *испльненъж* 47б γέμων.

Прилагателното име *соугѡвь* в *ЙоЗЛПА* е изцяло склоняемо:

зриши ли вѡ іѡва· како по еже вѣнцы трѣпѣнїа и мжжѣства вѣсѣми оувѣсти сѧ, соугѡва погѡвѣнаа· вѣспрїѡтъ вѣсѣ· ты же не соугѡва и трѣгоѡва нж сѣторїеж вѣспрїѡиши вѣсѣ, аще довлестѣвнѣ трѣпиши и жизнь вѣчнъж наследѣши· (32б); аще и поколѣбаеѣ сѧ кто ѿ чина, вдрѣжаванте и сѣ ѡпасѣтвомъ· тако да и своего тѣшаниа· и иже ѡ братїи исправленїа, соугѡвѡж прїемше мѣздъж· (23б); и соугѡвѡж даси врагъ газвж· тако не стъжи си, и тако влѣгодарѣткова· (32а).

Словообразователната структура на прилагателното име различъ навсякъде е разширена със суфикс -ън-ъ:

како добро· како веліе· како различныимъ звѣздъ вѣнчано ѿ ликомъ. (106); сии же вѣси, образы зрѣхъ различны· (27a); понеже тварь створъши сѧ вѣсѣ и различныи збо нѣо вѣнчано бы звѣздыимъ ликѡ. (446).

Двойк е и подходът към прилагателните от чужд произход – в едни случаи те се запазват непроменени, а в други получават славянски окончания:

и чрѣсла его прѣпоасана златомъ офазъ (Ωφάξ)· и тѣло его тако фарсѣ· лице его тако вѣдѣнїе магнїа· очи его тако свѣща горѣща· (196).

Срв.: вѣспомяни вѣса ѡзыки· сирїж· киликіа· кападокїа· вифинїа· иже по евѣиноу понтоу (Εὐξεινοῦ πόντου) живѣщїа· факїа· македонїа· еладж вѣса... (116).

V. Три от прилагателните имена, употребени в *ЙоЗлПА*, са абсолютни хапакси – не се откриват нито в класическите старобългарски паметници, нито в по-късни преписи (Димитров 2013: 100 – 101):

вѣдовѣмѣтънъ, -ън прил. < ῥιψοκίδυνος –

’който се впуска в опасни начинания; безразсъдно смел, дързък’:

ибо егда ѡвѣщавааетъ что бѣ и еже не достоинъ много испытовати сѧ, вѣрож прїемати побаетъ· еже во ѡ таковыи испытовати винѣ, и истѣзовати прѡ· и образъ вѣзысковати, дръзостнѣишѣ и вѣдовѣметных (ῥιψοκίδυνου) ѿ дшж· (86).

Думата не само е хапакс, но и словообразователният ѝ модел не е познат на средновековните славянски паметници – в лексикографските справочници не се откриват composita с първа съставка вѣдо-. Значението на вѣдовѣмѣтънъ се потвърждава от семантиката на глагола в първоизточника (LSJ 1996: 1572).

земледѣлничьскъ, -ън прил. < γεωργικός – ’земеделски’

се во нѣгдѣ и землѣ владинѣвши, и земледѣлничьскыи (γεωργικῶν) не вѣсприемши ржкъ. злаа выліа и трънїа мноужество и дрѣвеса дикїа прорастїи ѡ свой нѣдръ мноужицѣа· (16a).

Въпреки че в класическите старобългарски паметници думата *земля* е с висока честота на употреба (> 700), единственият композитум, образуван с нея в старобългарския канон, е *земляелѣганиѣ* в Синайския евхологий (СтС: 236, СтБР I: 539). В по-късни паметници започват да се срещат сравнително голям брой *composita* с първи компонент *земляе-*. Например в *О образѣ чловѣка* на Григорий Нисийски са регистрирани *земляедѣлатель*, *земляедѣльство*, *земляедѣлати* (Sels 2009: 20), а у Mikl: 224–225 и Бончев 2002: 192 – мотивиращата основа *земляедѣльникъ*, както и *земляедѣланиѣ*, *земляедѣлательнъ* и др.

ТѸКЪВЪНЪ, -ЪИ прил. < τῆς κολοκύνθης – ’тиквен’:

къ ꙗзвѣ ꙗко ѿвѣщаваѣ ради сѣдѣ тикъвънааго (τῆς κολοκύνθης) рѣ, ꙗ
неиже не трѣди сѣ ниже вѣспита ж· (22б).

средновековните паметници са засвидетелствани единствено като сродни думи съществителните имена – *тѸкы/тѸква*, *тѸквица*, *тѸковца* и *тѸковъ* < κολοκύνθη, ληκῦθιον (Бончев 2012 II, Mikl: 1020). Фактът, че прилагателното име *тѸкъвънъ* е с широка употреба в съвременните славянски езици, говори, че то най-вероятно е съществувало в говоримия език.

VI. От съществено значение за очертаване на спецификата в идиолекта на книжовника преводач са и предпочитаните от него словообразователни модели при прилагателните имена.

От общо 376 прилагателни имена, употребени в *ЙозлПА*, 287 са производни, а при 89 словообразователната структура не е усложнена чрез помощта на афикси. Подобно на други текстове от епохата (вж. например обобщенията за славянския превод на Посланието на патриарх Фотий до княз Борис-Михаил в Славова 2013: 118) със суфикса *-ънъ* са образувани най-много прилагателни – 191 (50,8 % от общия брой). С наставка *-ъскъ* са получени 29 адективни лексеми (7,7 %), със суфикс *-овъ/-евъ* – 13 прилагателни имена (3,4 %), с **-ъжъ/*-ъжь* – 12 (3,2 %), с *-ънъ* – 10 (2,6 %), с *-ивъ* – 8 (2,1 %), с *-ъкъ* – 5 (1,3 %). Останалите суфикси (*-авъ*, *-овъ*, *-инъ*, *-кънъ*, *-шьнъ* и др.) в *ЙозлПА* са слабопродуктивни, тъй като с тях са образувани по едно или две прилагателни имена.

В тези статистически данни не се включват адективираните причастия от типа на *въкорененъ*, *испълненъ*, *окамененъ*, *оугасненъ* и т.н., но се отчитат лексемите, които в лексикографската традиция се приемат за прилага-

телни имена въпреки различните мнения за същността на словообразователните им особености (вж. напр. наблюденията за *влагинъ* у Ефимова 2006: 278).

Най-много *composita adjectiva* (25 от 33) също са образувани с наставка *-ън-ъ*. Такова е положението и при текстовете, свързани с дейността на представителите на Търновската книжовна школа – например 168 от 199 сложни прилагателни имена в съчиненията на Патриарх Евтимий са образувани именно с този суфикс (Карачорова 2011: 221). Като се има предвид, че безсуфиксалните думи се смятат за стари славянски образувания (Цейтлин 1986: 279), е видно, че в *ЙоЗлПА* категорично преобладават прилагателни имена, принадлежащи към по-нов пласт лексика. Изобщо в лексикално-семантично и словообразователно отношение сложните прилагателни в *ЙоЗлПА* показват най-големи сходства с някои от най-значимите славянски текстове от XIV в. – със среднобългарския превод словата на Григорий Богослов, със съчиненията на Григорий Цамблак, с търновската редакция на Стишния пролог, с произведенията на Патриарх Евтимий, с Ареопагитския корпус на Псевдо-Дионисий Ареопагит в превод на Исая Серски, със Закхеевия превод на триодните синаксари и др. (Димитров 2015: 511–512, Спасова 1999, Петков, Спасова 2008–2014, Харалампиев 1990, Тасева 2010, Goltz, Prochorov 2012).

Направените наблюдения върху особеностите на прилагателните имена в *ЙоЗлПА* дават възможност да обобщим езиковите маркери, показателни за езиковите предпочитания на книжовника преводач по отношение на изследвания клас думи: сложните адективни форми претърпяват изменения в резултат на въздействие от страна на местоименното склонение, като това влияние е най-силно в дателен падеж ед.ч. на прилагателните имена от мъжки и среден род; Дионисий Дивни употребява простите и сложните прилагателни имена по правила, известни още от старобългарските писмени паметници; в именителен падеж ед.ч. на формите за сравнителна степен на сложните прилагателни имена от мъжки и среден род започва да се настанява суфиксът *-ѣш-* под влияние на косвените падежи; сравнително по-активна употреба на частицата *по* при компаративни адвербиални форми; употреба и на склоняеми, и на несклоняеми адективни форми; използване на хапакси и на непознати до този момент за останалите средновековните славянски паметници словообразователни елементи при сложните прилагателни имена (напр. първа съставка *в'ѣдо-*); категорична доминация на производните прилагателни и на суфикса *-ън-ъ*, с които са образувани над 75 процента от общия брой лексеми с адективна семантика.

Тези особености свидетелстват за безспорна близост между *ЙоЗЛПА*, произведенията на представителите на Търновската книжовна школа и други текстове от XIV в., възникнали в авторитетни книжовни центрове през Късното славянско средновековие.

Литература

- Ангелов 1980: Ангелов Б. Търновският книжовник Дионисий Дивний. – В: Старобългарска литература, 1980, № 7, 54–62. [Angelov B. Tarnovskiyat knizhovnik Dionisiy Divniy. – V: Starobalgarska literatura, 1980, № 7, 54–62.]
- Бончев 2002, 2012. Бончев, Ат. Речник на църковнославянския език. Т. I (А-О). Т. II (П-Я). София, Народна библиотека „Св.св. Кирил и Методий“, 2002 (Т. 1), 2012 (Т. 2). [Bonchev, At. Rechnik na tsarkovnoslavyanskiya ezik. T. I (A-O). T. II (P-Ya). Sofiya, Narodna biblioteka „Sv.sv. Kiril i Metodiy“, 2002 (T. 1), 2012 (T. 2).]
- Давидов 1993: Давидов, А. Словообразуване на прилагателните имена. – В: Граматика на старобългарския език. София: Издателство на БАН, 1993, 212–224. [Davidov, A. Slovoobrazuvane na prilagatelните имена. – V: Gramatika na starobalgarskiya ezik. Sofiya: Izdatelstvo na BAN, 1993, 212–224.]
- Димитров 2013: Димитров, К. Нарах legomena в среднобългарския превод на словата против аномейте от св. Йоан Златоуст. – В: Софийската Мала Света гора като културен и книжовен феномен (Изследвания, посветени на 110-годишнината от рождението на чл.-кор. проф. Кирил Мирчев). Приложение за год. LX (2013) на сп. „Български език“, 96–109. [Dimitrov, K. Narah legomena v srednobalgarskiya prevod na slovata protiv anomeite ot sv. Yoan Zlatoust. – V: Sofiyskata Mala Sveta gora kato kulturnen i knizhoven fenomen (Izledvaniya, posveteni na 110-godishninata ot rozhdenieto na chl.-kor. prof. Kiril Mirchev). Prilozhenie za god. LX (2013) na sp. „Balgarski ezik“, 96–109.]
- Димитров 2015: Димитров, К. Сложните думи в среднобългарския превод на словата против аномейте от св. Йоан Златоуст. – В: Търновска книжовна школа. Т. 10. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2015, 496–516. [Dimitrov, K. Slozhnite dumi v srednobalgarskiya prevod na slovata protiv anomeite ot sv. Yoan Zlatoust. – V: Tarnovska knizhovna shkola. T. 10. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 2015, 496–516.]
- Ефимова 2006: Ефимова В.С. Старославянская словообразовательная морфемика. Москва: Институт славяноведения РАН, 2006. [Efimova V.S. Staroslavyyanskaya slovoobrazovatelynaya morfemika. Moskva: Institut slavyanovedeniya RAN, 2006.]
- Карачорова 2011: Карачорова, И. Сложните думи в съчиненията на Патриарх Евтимий. – В: Търновска книжовна школа. Т. 9. Велико Търново: УИ „Св.

- св. Кирил и Методий“, 2011, 205–224. [Karachorova, I. Slozhnite dumi v sachineniyata na Patriarh Evtimiy. – V: Tarnovska knizhovna shkola. T. 9. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 2011, 205–224.]
- Мирчев 1963: Мирчев, К. Историческа граматика на българския език. София: ДИ „Наука и изкуство“, 1963. [Mirchev, K. Istoricheska gramatika na balgarskiya ezik. Sofiya: DI „Nauka i izkustvo“, 1963.]
- Петков, Спасова 2008–2014: Петков Г., М. Спасова. Търновската редакция на Стишния пролог. Текстове. Лексикален индекс. Т. I–XII. Пловдив: УИ „Пайсий Хилендарски“, 2008–2014. [Petkov G., M. Spasova. Tarnovskata redaktsiya na Stishniya prolog. Tekstove. Leksikalen indeks. T. I–XII. Plovdiv: UI „Paisiy Hilendarski“, 2008–2014.]
- Сергеев 2003: Сергеев, А. Рукописная традиция „Дионисиева Маргарита“. – В: Slavia orthodoxa: Език и култура. Сборник в чест на проф. Румяна Павлова. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2003, 351–357. [Sergeev, A. Rukopisnaya traditsiya „Dionisieva Margarita“. – V: Slavia orthodoxa: Ezik i kultura. Sbornik v chest na prof. Romyana Pavlova. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2003, 351–357.]
- Славова 2013: Славова, Т. Славянският превод на Посланието на патриарх Фотий до княз Борис-Михаил. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2013. [Slavova, T. Slavyanskiyat prevod na Poslanieto na patriarh Fotiy do knyaz Boris-Mihail. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2013.]
- Спасова 1999: Спасова, М. Сложните думи в съчиненията на Григорий Цамблак. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 1999. [Spasova, M. Slozhnite dumi v sachineniyata na Grigoriy Tsamblak. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 1999.]
- Спасова 2009: Спасова, М. Приписка с името на книжовника Дионисий в български ръкопис от 1355/1365 г. – В: България, земя на блажени. In memoriam Professoris Iordani Andreevi. V. Търново: Издателство „Ивис“, 2009, 423–433. [Spasova, M. Pripiska s imeto na knizhovnika Dionisiiy v balgarski rakopis ot 1355/1365 g. – V: Bulgariya, zemya na blazheni. In memoriam Professoris Iordani Andreevi. V. Tarnovo: Izdatelstvo „Ivis“, 2009, 423–433.]
- СтБР I (1999), II (2009): Старобългарски речник. Т. 1 (А-Н). Т. 2 (О-Ъ). София: Издателство „Валентин Траянов“, 1999 (Т. 1), 2009 (Т. 2). [Starobalgarski rechnik. T. 1 (A-N). T. 2 (O-Y). Sofiya: Izdatelstvo „Valentin Trayanov“, 1999 (T. 1), 2009 (T. 2).]
- Стгр: Войнов, М., Вл. Георгиев, Б. Геров, Д. Дечев, Ал. Милев, М. Тонев. Старогръцко–български речник. София: „Отворено общество“, 1992. [Voynov, M., Vl. Georgiev, B. Gerov, D. Dechev, Al. Milev, M. Tonev. Starogratsko–balgarski rechnik. Sofiya: „Otvoreno obshtestvo“, 1992.]
- СтС: Старославянский словарь (по рукописям X-XI веков). Под ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой. Москва: Издательство „Русский язык“, 1999. [Staroslavianskiy slovary (po rukopisyam X-XI vekov). Pod red. R. M. Tseytlin, R. Vecherki i E. Blagovoy. Moskva: Izdatelystvo „Russkiy yazayk“, 1999.]

- Тасева 2010: Тасева, Л. Триодните синаксари в средновековната славянска книжнина (=Monumenta linguae slavicae dialecti veteris, LIV). Freiburg i. Br.: Weiher Verlag, 2010. [Taseva, L. Triodnite sinaksari v srednovekovnata slavyanska knizhnina (=Monumenta linguae slavicae dialecti veteris, LIV). Freiburg i. Br.: Weiher Verlag, 2010.]
- Турилов 2005: Турилов, А. К истории тырновского „царского“ скриптория XIV в. – В: Старобългарска литература, 2005, № 33–34, 305–328. [Turilov, A. K istorii tyrnovskogo „tsarskogo“ skriptoriya XIV v. – V: Starobalgarska literatura, 2005, № 33–34, 305–328.]
- Турилов 2007: Турилов, А. Дионисий Дивный. – В: Православная энциклопедия. Том 15 (Димитрий – Дополнения к „Актам Историческим“). Москва: Церковно-научный центр „Православная Энциклопедия“, 2007, 339. [Turilov, A. Dionisiy Divnauy. – V: Pravoslavnaya entsiklopediya. Tom 15 (Dimitriy – Dopolneniya k „Aktam Istoricheskim“). Moskva: Tserkovno-nauchnauy tsestr „Pravoslavnaya Entsiklopediya“, 2007, 339.]
- Харалампиев 1984: Харалампиев, Ив. Основните принципи на Евтимиевата реформа и езикът на Григорий Цамблак. – В: Търновска книжовна школа, т. III. София: Издателство на БАН, 1984, 220–233. [Haralampiev, Iv. Osnovnite printsiipi na Evtimievata reforma i ezikat na Grigoriy Tsamblak. – V: Tarnovska knizhovna shkola, t. III. Sofiya: Izdatelstvo na BAN, 1984, 220–233.]
- Харалампиев 1990: Харалампиев, Ив. Езикът и езиковата реформа на Евтимий Търновски. София: ДИ „Наука и изкуство“, 1990. [Haralampiev, Iv. Ezikat i ezikovata reforma na Evtimiy Tarnovski. Sofiya: DI „Nauka i izkustvo“, 1990.]
- Харалампиев 1995: Харалампиев, Ив. Строители на стария български книжовен език. Търновска книжовна школа. В. Търново: Издателство „Абагар“, 1995. [Haralampiev, Iv. Stroiteli na stariya balgarski knizhoven ezik. Tarnovska knizhovna shkola. V. Tarnovo: Izdatelstvo „Abagar“, 1995.]
- Харалампиев 2001: Харалампиев, Ив. Историческа граматика на българския език. В. Търново: Издателство „Фабер“, 2001. [Haralampiev, Iv. Istoricheska gramatika na balgarskiya ezik. V. Tarnovo: Izdatelstvo „Faber“, 2001.]
- Цейтлин 1986: Цейтлин, Р.М. Лексика древнеболгарских рукописей X-XI вв. София: Издателство на БАН, 1986. [Tseytlin, R.M. Leksika drevnebolgarskih rukopisey X-XI vv. Sofiya: Izdatelstvo na BAN, 1986.]
- Goltz, Prochorov 2012: *Das Corpus des Dionysios Areiopagites in der slavischen Übersetzung von Starec Isaija (14. Jahrhundert)*, herausgegeben von Sabine Fahl, Dieter Fahl, Jutta Harney unter der Leitung von Hermann Goltz und Gelian Michajlovič Prochorov, Band 4. (= Monumenta linguae slavicae dialecti veteris, t. LV 4.1-3). Freiburg/Breisgau: Weiher Verlag, 2012.
- LSJ 1996: Liddell, G. H., R. Scott. A Greek-English Lexicon. Revised and augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones. With a revised Supplement. Oxford: Clarendon Press, 1996.
- Malingrey, Daniélou, Flacelière 1970: Malingrey, A.-M, J. Daniélou, R. Flacelière. Jean Chrysostome. Sur l'incompréhensibilité de Dieu. I (Homélie I-V) (Sources Chrétiennes 28bis), 2e éd.. Paris: Les Éditions du CERF, 1970.

- Malingrey 1994: Malingrey, A.-M. Jean Chrysostome: Sur l'égalité du Père et du Fils. Contre les Anoméens homélie VII-XII (Sources Chrétiennes 396). Paris: Les Éditions du CERF, 1994.
- Mikl: Miklosich, Fr. Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum. Vindobonae: G. Braumueller, 1862–1865.
- Sels 2009: Sels, L. Gregory of Nyssa. De hominis opificio. О образѣ чловѣка. The Fourteenth-Century Slavonic Translation. A Critical Edition with Greek Parallel and Commentary by Lara Sels. (= Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte, Neue Folge, Reihe B: Editionen, Bd. 21). 319 p. + Index. Slavonic-Greek and Greek-Slavonic. Köln - Weimar - Wien: Böhlau Verlag, 2009.
- SJS I–IV: Slovník jazyka staroslověnského/Lexicon linguae palaeoslovenicae. T. I–IV. Praha: Nakl. Československé akademie věd, 1958–1997.